

**COMENTARIS A LA MEMÒRIA, CONTROL ARQUEOLÒGIC.
ESGLÉSIA PARROQUIAL DE SANT MARTÍ, ALTAFULLA
(EL TARRAGONÈS) NOVEMBRE 2011. NÈMESIS**

Maria Porter Moix

Per la necessitat de substituir el paviment de l'edifici de l'església parroquial de Sant Martí d'Altafulla a causa del seu mal estat i pel fet de tractar-se d'un edifici catalogat, va caldre fer-hi una excavació d'urgència per la possibilitat de malmetre restes desconegudes, oblidades o intuïdes fins aquell moment.

L'excavació fou encarregada a l'empresa Némesis, especialitzada en tasques arqueològiques, i es dugué a cap, sota la direcció de M. Reis Fabregat Fibla, del 17 d'octubre al 31 de novembre de 2011. Els treballs són descrits en la *Memòria* lliurada el 20 de setembre de 2012 que ara comentem.

La *Memòria* consta d'un quadern de mida Din A4 i 34 pàgines numerades amb el text i els llistats més vuit pàgines sense numerar que contenen les vuitanta-una fotografies fetes en el curs dels treballs; al final hi ha un annex amb set plànols. S'estructura en nou apartats més un full preliminar amb la fitxa tècnica. Els apartats són:

- I - Motivació de la intervenció
- II - Antecedents històrics
- III - Treballs realitzats
- IV - Llistat de les unitats estratigràfiques
- V - Llistat de les unitats funeràries
- VI - Conclusions
- VII - Inventari de materials
- VIII - Annex fotogràfic
- X - Annex planimètric

Comentari general

En realitat, tal com es diu en les conclusions, es tracta d'una intervenció molt superficial: l'aprofundiment màxim és de 25 cm i, per tant, no es pot considerar una vertadera excavació. Es tractava tan sols de substituir el paviment existent, molt malmès, fet

possiblement als anys seixanta del segle passat i que al seu torn n'havia substituït un d'anterior, destruït durant la Guerra Civil quan l'edifici va ser usat com a magatzem. L'excavació s'ha fet amb molta cura. Fins i tot algunes de les estructures malmeses en el curs dels treballs s'han reparat i recobert de sorra per tal d'aïllar-les del nou paviment.

Tot i que la profunditat de l'excavació ha estat molt prima, els treballs han fet aflorar elements desconeguts o oblidats en les dues intervencions de pavimentació anteriors, un de posterior a la guerra de 1936. En la *Memòria* es descriuen detalladament tots aquests elements en uns apartats numerats: sIV - *Unitats estratigràfiques*, que recull els elements constructius o d'ús desconegut, seguit de V - *Unitats funeràries*, que en part també són construccions encara que no afectin l'edifici, on es descriuen els diversos tipus d'enterraments, tant si es coneixien com si han aflorat ara. El llistat té dues parts: V, A - *Criptes*, i V, B - els simples enterraments. A més, hi ha VII - *Annex Inventari de materials*, que és un llistat dels objectes trobats que no ens aclareix gran cosa però que és prou interessant. Encara resten molts interrogants per aclarir; caldria estudiar les restes humanes i els aixovars, quan n'hi ha, per tal de datar-los.

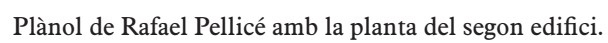
Comentaris als diversos apartats

Fem els comentaris seguint la numeració i títols tal com apareixen en el text. No ressenyem els numerats de I al III perquè són de caràcter general, ni el VI, de conclusions; i tampoc ressenyem el VII ni el VIII perquè són simples índexs, de fotografies i planimètric, respectivament.

IV. LLISTAT DE LES UNITATS ESTRATIGRÀFIQUES

Descriu els elements constructius o d'ús incert, tant si eren coneguts com si són inèdits. Si la poca profunditat de l'excavació no ha aclarit la possible existència de la vil·la romana assenyalada per Serra Vilaró, sí que han aparegut uns elements constructius que podrien correspondre als dos edificis anteriors: un seria el romànic (segles XI-XV?, dates aproximades) documentat però desconegut ara com ara, l'altre seria un edifici gòtic, renaixentista o fins i tot barroc (segles XIV-XVII?), al qual fa referència el contracte de construcció de l'edifici actual de 1701 (segles XVII-XVIII).¹ Si comparem els plànols adjunts a la *Memòria* amb els que es van fer per l'exposició commemorativa dels tres-cents anys de la construcció del nou edifici, fets per Rafael Pellicé, veurem que coincideixen en gran part: un primer tram orientat llevant-ponent que consta de dos cossos que substituiria

¹ MIRAMBELL I ABANCO, Miquel: "Artistes i artesans altafullencs setcentistes", *Estudis Altafullencs*, 30 (2006), p. 74-76.

El primer edifici, romànic, segles XII-XV (?)

El possible edifici romànic pot estar representat per un mur situat al darrere de l'actual façana principal, orientat llevant-ponent, UE 141 del llistat, que per la seva orientació fa pensar en un edifici romànic, al qual s'adossa una estructura murària, possible banquetta de cimentació, UE142, però és difícil aclarir la seva època amb els pocs elements de datació de què disposem, entre altres raons perquè en la *Memòria* no es parla de la tècnica constructiva emprada en el seu aixecament i no queda gens clara la seva funció, mentre que hi ha restes d'un mur de carreus UE148 que s'adossa al pilar P10. Així, l'edifici romànic tindria els peus en un punt indeterminat de l'actual capella del Roser, mentre que la capçalera s'ubicaria a la capella de Sant Isidre, on s'insinua un absis. En tot l'espai darrere de la façana principal hi ha altres elements que tant podrien pertànyer a la primitiva església —si tenim en compte la seva orientació, entre altres raons—, com a la vil·la romana pels seus carreus, o a una nova construcció a tall de galilea d'època baixmedieval. Part d'aquests elements estan assentats sobre la roca mare; en no tenir elements suficients per establir un criteri, es fa difícil precisar el seu ús, tal com ja hem dit.

El segon edifici, gòtico-renixentista-barroc

El segon edifici gòtico-renixentista-barroc (segles XV-XVII?), documentat pel contracte d'ampliació de 1701, transcrit en l'article de Miquel Mirambell, quan diu que "es conservaran els vitralls", ens ve assenyalat per les estructures: U108, un mur que s'adossa als dos murs perimetrals actuals al peu de les escales de la capçalera, al qual s'adossen les estructures U106 i U107, dibuixant una capçalera típica del gòtic i del renixement català amb un absis quadrat, que mitjançant petxines a l'interior dels angles pot esdevenir de quart de taronja, amb dos espais, un a cada costat, fent les funcions de sagristia. Pel que fa a la nau, tot i que l'edifici està catalogat com de tres naus, en realitat és d'una nau sostinguda per contraforts interiors, visibles des de l'exterior, amb capelles entremig, als murs dels quals s'han practicat unes obertures que els comuniquen i donen a la nau aquesta aparença de tres naus. Cirici Pellicer, a *L'arquitectura catalana*,³ fa arribar aquest tipus de nau fins al segle XVIII. Si fossin tres naus, les obertures de comunicació estarien al nivell dels arcs de les voltes de les naus laterals, no al nivell baix com ara, i els elements de suport de la nau central serien columnes o pilars exempts.

³ CIRICI PELLICER, Alexandre: *L'arquitectura Catalana*, Moll, Palma de Mallorca, 1955 p. 109-115, 140 i 148. També: NARVÁEZ CASAS, Carme: *El tracista Fra Josep de la Concepció (1626-1690)*, Barcelona, Curial Edicions Catalanes i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2004. I GÓMEZ DE LEÓN, Enrique: *Malta*, Tarragona, Arola Editors, 2007.

En la *Memòria*, la part exempta dels contraforts que mira a la nau i la part que sobresurt del mur perimetral són anomenats pilar P i pilastra Pb, respectivament, mentre que les restes dels murs aparegudes a terra després de practicar les obertures són emprades com a suport del paviment, de tal manera que en facilitar el pas d'una capella a l'altra configuren un passadís que dona al conjunt l'aparença de nau; en la *Memòria* són anomenades "riostra". Si observem els anomenats pilars, pilastres i riostres, veurem que en cada cas tenen la mateixa amplada, fins i tot en alguna riostra es documenta la resta d'enlluït. A la part frontal baixa dels pilars que mira a la nau central i a la que mira a l'altar, s'hi va afegir una motllura per tal de realçar la seva presència.

V - LLISTAT D'UNITATS FUNERÀRIES

Els enterraments són tots dins el perímetre tancat pels murs del que seria la segona església, no n'hi ha cap a la capçalera actual. Alguns ja eren coneguts, però n'han aparegut diversos amb dues tipologies: C criptes, la majoria conegudes, i UF soterraments individuals, respectivament.

Els enterraments coneguts d'antic i aparents ja en el paviment ara suprimit però conservats són: T4-capella del Roser, amb inscripció que consta d'un escut, amb la dedicatòria *Enterramiento de los excmos. señores, marqueses de Tamarit y de su hija la ilma. Sra. Doña Carmen de Suelves y Goyeneche y antepasados*, sense data — potser es pot relacionar amb l'estructura quadrada, cripta, que hi ha als peus—; T1-centre de la nau, passat l'espai que dibuixa el possible mur de tancament dels peus de l'edifici, amb inscripció *Sepultura de Bernat Martí, ciutadà honrat de Barcelona i dels seus, 1706*; T2-marbre negre, sense inscripció, adossada al possible pilar de tancament en la part de la capella de Sant Isidre, làpida que podria correspondre a la sepultura de la família Castellet, constructora de la capella del Roser i de la inclusió de la sepultura familiar⁴ segons els testaments de Lluís i de Pere de Castellet, tots dos del segle XVI (és possible que el trasllat fos obra de la família Suelves, que en triar un lloc per a la seva sepultura familiar substituís un monument per l'altre); T3-centre de la nau, a l'alçada entre les capelles de Santa Rita i Santa Llúcia, amb inscripció *obit Onophri Molner rectore... obit die 27 februari MDCXXXIII* (aquestes dues inscripcions ens ajuden, en part, a datar el segon edifici).

Durant l'excavació es van localitzar altres enterraments, alguns amb estructures conformant criptes col·lectives, altres són individuals amb petites estructures i al-

⁴ ROVIRA I GÓMEZ, Salvador-J: *Les esglésies i els rectors d'Altafulla*, Estudis Altafullencs 3, Altafulla, 1979, p. 92. I VIRGILI, Antoni: *Lluís de Castellet, senyor d'Altafulla i la Nou*, Altafulla, Estudis Altafullencs 13, p. 5-27.

guns són simples fosses. En part són buides, però també n'hi ha amb restes; generalment es tracta de taüts de fusta, tot plegat sense estudiar.

VII - ANNEX. INVENTARI DE MATERIALS

Tot i que els treballs van ser molt superficials, en aixecar les diverses capes de pavimentació van aparèixer materials diversos i molt fragmentats barrejats amb les capes de reompliment que es ressenyen com un annex a les pàgines 27, 28 i 29 de la *Memòria*. L'inventari es presenta en forma de graella amb dos apartats diferents segons si es tracta de restes humanes o no, distribuïts en columnes encapçalades per mots i sigles. Els títols del primer apartat, que descriu els materials no humans, són: *Classe de Material; Tipus; F.C.; Vor, Ans; Inf; Alt; Total; Observacions; Cronologia*. La major part dels elements ressenyats en aquesta graella són ceràmics, excepte una peça de ferro i dos fragments de fauna, la majoria sense datar, i pertanyen a diversos tipus d'atuell, teules, gibrells, broc, gerra, plat, gran gibrell, morter, escudella, una rajola policromada (datada als segles XVII-XVIII), teula àrab; i ceràmiques diverses: vidrada verda, dos fragments datats al segle XV, comuna reduïda i comuna oxidada, a destacar dos fragments de reflex metàl·lic datats al segle XVII i diversos de blau català datats al segle XVII, excepte un del segle XIX. El segon apartat, amb la descripció de les restes humanes, porta els encapçalaments *Material; Tipus; Espècie; Posició; Edat; Patol; Marques; Total; Observacions*. En general, tal com hem dit en parlar de la ceràmica, tots són molt fragmentats i sense datar. La majoria pertanyen a individus adults, de sexe indeterminat o masculí, cap específicament de femení, i a més hi ha un fragment infantil i un altre de juvenil.

Consideració final

Tot i que els treballs han aportat nous coneixements que aclareixen alguns punts per afegir a allò conegut, si es vol tenir un coneixement a fons del turó on s'assenten el castell, l'església parroquial i la casa parroquial, crec que caldria fer un estudi més a fons de tot el perímetre i fer una prospecció geològica per determinar l'abast de les possibles relacions de la plaça de l'Església amb els edificis i els espais que l'envolten, les cases de llevant fins a arribar a l'hospital i la vil·la romana de sota l'Ajuntament. Tot plegat dibuixa un conjunt monumental que, si no és tan important com el dels Munts, s'hi apropa.

Cal tenir presents les característiques morfològiques del terreny, format per uns afloraments rocosos i uns espais de terra. Així, la façana davantera de l'edifici actual recolza en la roca, i la major part de la resta fins a l'absis es construeix sobre un terreny buit o terraplenat, amb possibles afloraments rocosos, que continuen

esgraonats per llevant fins més enllà de la plaça del Pou, no sabem ben bé des de quin nivell ni si hi ha altres afloraments. No sabem on hi ha els fonaments dels murs perimetrals, amb els seus contraforts interiors; els espais buits de l'edifici parroquial es reomplen amb terres on manca el substrat. Per aquest motiu, no només el de l'exploració arqueològica, creiem que per tenir un coneixement real caldria fer un estudi, com a mínim a base d'uns sondatges, i alhora estudiar els tipus de paraments constructius i no cal dir els objectes que es puguin trobar. Quan es va construir l'edifici actual es va assenyalar a l'exterior el nivell del terra de l'edifici amb una motllura que ens indica les diferències de nivell respecte del sòl original i hom pot veure els sortints dels contraforts per sobre la coberta dels costats de la nau, així com en alguns punts de la roca mare, però no sabem on és el nivell del sòl natural.

ANNEX FOTOGRÀFIC

